

УДК 37.025: 378: 364.4:378

Л. П. СОКОЛЬСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЗНАЙОМЧОЇ ПРАКТИКИ В РОБОТІ ІЗ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “СОЦІАЛЬНА РОБОТА”

У статті представлений аналіз власного досвіду роботи щодо проведення ознайомчої практики студентів I курсу спеціальності “Соціальна робота”. Акцентується увага на її особливостях та значенні в системі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; запропонований один із можливих варіантів програми ознайомчої практики та приділена увага специфіці її організації.

Ключові слова: соціальна робота, професія “соціальний працівник”, ознайомча практика, програма практики, професійне становлення майбутніх соціальних працівників.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією із вагомих складових професійної підготовки фахівця у вищому навчальному закладі є навчальна практика. Особливого значення вона набуває, коли йдеться про професійне становлення фахівців, причетних до групи професій “Людина – людина” (типологія Е. А. Климова) [1]. Адже специфіка підготовки спеціалістів із вищезазначеної групи професій до майбутньої роботи полягає “у формуванні, поряд з інтелектуальним розвитком, особистісно-сміслові сфери студента, з характерними ознаками етично-світоглядного відношення, переживання і усвідомлення цінностей дійсності” [2]. До професій, які потребують від спеціаліста гармонійного поєднання теоретичних знань, практичних навичок та певних особистісних якостей гуманістичної

спрямованості, належить і професія соціального працівника. Соціальна робота як практична діяльність з'явилась в Україні порівняно недавно, у 90-х роках ХХ століття. Вона являє собою багаторівневу діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем різноманітних категорій громадян. Часто ці проблеми кричущі, хворобливі, стосуються найбеззахисніших верств населення, серед яких люди з особливими потребами, безхатченки, діти-сироти, пристарілі громадяни; люди, які повернулись з місць позбавлення волі, та інші. І в будь-якому випадку соціальний працівник повинен бути здатний перейнятися долею кожного конкретного клієнта та терміново прийняти єдине правильне рішення на його користь. Завдання вищої школи – із перших днів перебування студентів у навчальному закладі спрямувати зусилля на реалізацію триєдиної мети: забезпечення теоретичних знань, практичних умінь і навичок та формування гуманістичного світогляду та відповідного типу поведінки майбутніх соціальних працівників, що і буде слугувати в подальшому надійною основою їх професіоналізму. Використання потенціалу передбачених програмою навчальних практик і дає реальну можливість реалізувати вищезазначені завдання. Отже, важливістю організації навчальної практики для становлення спеціаліста із соціальної роботи, з одного боку, та недостатністю на сьогодні загалом розробки методичної бази щодо забезпечення результативного проходження практики під час підготовки спеціалістів соціальної сфери, з іншого боку, і пояснюється актуальність вищезазначеного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема організації навчальної практики студентів доволі широко розглядається у науково-методичній літературі, у зв'язку з чим науковцями вивчаються різні її аспекти: розробляються загальні рекомендації щодо організації навчальної практики для майбутніх спеціалістів із конкретного фаху, критерії оцінки та ефективності результатів їх практичної підготовки; приділяється особлива увага розгляду питань процесу управління практикою студентів, розподілу відповідальності за організацію практики і под. Свій внесок у дослідження даної проблеми зроблений і фахівцями з питань професійної підготовки соціальних працівників: В. Г. Бочаровою, А. Й. Капською, Н. П. Клушиною, Л. В. Пластун, Е. І. Холостовою, М. В. Фірсовим, Т. С. Поповою, В. Б. Бедною та ін.

Метою статті є аналіз та узагальнення власного досвіду роботи щодо проведення конкретного виду навчальної практики студентів І курсу спе-

ціальності “Соціальна робота”, а саме ознайомчої, та визначення її специфіки й особливостей організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з навчальним планом проходження майбутніми фахівцями із соціальної роботи ознайомчої практики передбачено вже на I курсі. Мета її, за нашим визначенням, не тільки в тому, щоб ознайомити студентів із своєрідністю роботи різноманітних установ соціального спрямування, які надають широкий спектр послуг населенню; обов’язками та діяльністю фахівців із соціальної роботи; сформувати уявлення про компетентного фахівця соціальної роботи; а деякою мірою і в тому, щоб, з одного боку, надати можливість студентові реально оцінити себе із різних боків на даному етапі професійного становлення та остаточно визначитись у правильності професійного вибору, з іншого – визначитись у подальшому напрямі власної діяльності, за яким би хотілось удосконалювати свою майстерність. Такий підхід до постановки цілей вищезазначеного виду практики і пояснює його важливість для входження майбутнього спеціаліста в професію та особливу відповідальність викладача вищої школи щодо його організації та проведення. Серед основних завдань ознайомчої практики нами визначаються такі:

формування у студентів уявлень про сутність соціальних проблем українського суспільства та способи їх вирішення; про існуюче різноманіття соціальних служб міста, їх специфіку, структуру, мету та завдання;

загальне ознайомлення з роботою окремих фахівців із соціальної роботи різних соціальних установ та організацій;

формування світогляду майбутнього спеціаліста соціальної роботи, стереотипів поведінки, необхідних для успішної діяльності соціального працівника; поваги до даної професії;

розвиток аналітичних та дослідницьких умінь і навичок студентів;

підвищення їх інформаційно-комунікативного рівня.

Ознайомча практика студентів I курсу розрахована лише на два робочих тижні. Тому велике значення для її результативності має проведення кропіткої підготовчої роботи, а саме: складання тематики програми, визначення закладів для відвідування та подальшої діяльності, робота з керівництвом установ щодо участі самих керівників у навчальній практиці та залучення найкращих працівників для спілкування із студентами; проведення відповідної підготовчої роботи із студентами.

Найбільш вдалою, як свідчить досвід, є програма за такою тематикою:

Тема 1. Соціальна підтримка дітей та молоді.

Місце проведення: 1. Хмельницький міський центр соціальної допомоги молоді. 2. Хмельницький обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Мета: ознайомитись із основними напрямками роботи центру; формами і видами роботи із молоддю; різними варіантами надання допомоги підліткам, молоді, які опинилися в скрутних ситуаціях.

Нормативні документи: Конвенція ООН про права дитини, ЗУ "Про охорону дитинства", ЗУ "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю".

Тема 2. Практика вирішення соціальних проблем людей похилого віку та інвалідів.

Місце проведення: 1. Хмельницький геріатричний пансіонат. 2. Хмельницький міський комплекс соціальної реабілітації та побутового обслуговування пенсіонерів.

Мета: ознайомлення із специфікою роботи установ; основними проблемами людей похилого віку та інвалідів; стаціонарними та нестаціонарними формами допомоги людям похилого віку та інвалідам.

Нормативні документи: ЗУ "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні", ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Тема 3. Соціальна робота із безробітними.

Місце проведення: Хмельницький міський центр зайнятості населення.

Мета: Ознайомитись із змістом роботи центру зайнятості населення; видами та формами допомоги безробітним.

Нормативні документи: ЗУ "Про зайнятість населення", Концепція державної системи професійної орієнтації населення, Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається.

Тема 4. Соціальна підтримка та допомога сім'ї.

Місце проведення: 1. Центр матері та дитини. 2. Соціальна служба "Віфанія". 3. Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги. 4. Міський центр М. К. Реріха.

Мета: ознайомитись із проблемами сімей, основними напрямками роботи установ та центрів; формами та видами допомоги сім'ям; місцем та роллю фахівця із соціальної роботи в роботі із сім'єю.

Нормативні документи: Сімейний кодекс України, ЗУ "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", ЗУ "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям", ЗУ "Про забезпечення організаційно-правових умов

соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”.

Тема 5. Соціальні установи, служби та організації допомоги особам із девіантною поведінкою.

Місце проведення: 1. Хмельницький обласний центр допомоги наркозалежній молоді “Вікторія”. 2. Хмельницький обласний благодійний фонд “Сіон”. 3. Центр реабілітації алкогольно та наркозалежної молоді “Нове життя”.

Мета: ознайомити із специфікою роботи вищезазначених закладів; причинами, що спонукають людей різного віку та соціального статусу до девіантної поведінки; формами та методами роботи із даними категоріями громадян.

Нормативні документи: ЗУ “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”, ЗУ “Про соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”, Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні “Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи”.

Тема 6. Соціальна допомога дітям та молоді з особливими потребами.

Місце проведення: 1. Хмельницький міський центр реабілітації дітей-інвалідів “Школа життя”. 2. Центр денної зайнятості для молоді-інвалідів “Родинний затишок”.

Мета: знайомство з особливостями роботи даних закладів; проблемами, що виникають в роботі з дітьми та молоддю з особливими потребами; формами та видами допомоги таким громадянам.

Нормативні документи: Конвенція ООН про права дитини, Декларація про права інвалідів, ЗУ “Про охорону дитинства”, ЗУ “Про державну соціальну допомогу інвалідам дитинства та дітям-інвалідам”, ЗУ “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, ЗУ “Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту інвалідів”.

Тема 7. Соціальні заклади для дітей та підлітків, позбавлених батьківського піклування.

Місце проведення: 1. Обласна служба у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації. 2. Обласний притулок для неповнолітніх. 3. Вовковинецька ЗОШ Деражнянського р-ну І-ІІІ ст. для дітей-сиріт і

дітей, позбавлених піклування. 4. Головчинецька ЗОШ Летичівського р-ну І–ІІІ ст. для дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування.

Мета: знайомство із специфікою та основними напрямками роботи установ; основними проблемами даної категорії дітей; формами та видами соціальної допомоги таким дітям та підліткам.

Нормативні документи: ЗУ “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, Постанова Кабінету Міністрів України “Про притулок для неповнолітніх”, Указ Президента України “Про затвердження комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень дітей, їх соціальної реабілітації у суспільстві”, ЗУ “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”.

Отже, запропонована програма представлена доволі широкою тематикою, що відповідає поставленим цілям і завданням, та слугує основою для проведення насиченої та професійно цікавої практики.

У програмі подані відповідні бази практик, з якими кафедра складає договори. Конкретні ж місця проведення ознайомчої практики визначаються з числа вищеназваних безпосередньо за декілька тижнів перед нею з метою обговорення цілей та завдань практики із установами та проведення попередньої роботи, але таким чином, щоб задіяти не менше 1–2 закладів, робота яких висвітлює кожну конкретну тему. Обов’язково звертаємо увагу і на те, щоб були задіяні як державні, так і недержавні заклади і установи, для того щоб студенти переконалися: сьогодні далеко не всі чекають робочих місць від держави; ті, хто впевнений в собі, у своєму професіоналізмі, створюють їх самі, приносячи користь державі, іншим громадянам і под.

Не менш важливою є підготовча робота із студентами, яка починається заздалегідь у декілька етапів. Спочатку студентам загалом пояснюється, що це за практика і з роботою яких установ будемо знайомитись. Підводимо їх до розуміння необхідності взяти участь у підготовці приємних подій для мешканців деяких установ. Уже склалась традиція, що знайомство, наприклад, з роботою геріатричного пансіонату чи центром денної зайнятості для молоді-інвалідів “Родинний затишок” закінчуємо концертом, для дітей із обласного притулку та шкіл-інтернатів готуємо ігри, розваги; для юнаків із центру “Вікторія” привозимо книги, журнали і под. Зазвичай, студенти із задоволенням беруть участь у такій підготовчій ді-

яльності. У подальшому, під час практики згадані заходи сприяють встановленню довірливих дружніх стосунків із мешканцями даних установ, допомагають краще зрозуміти їхні проблеми. Черговий етап – проведення за тиждень–півтора до ознайомчої практики настановчої конференції з тим, щоб студенти познайомились із її програмою та заздалегідь проаналізували відповідну нормативно-правову базу. Визначається основний нормативний документ для самостійного аналізу, решта документів тільки “озвучуються” та розглядаються студентами за бажанням. Отже, діє принцип пропедевтики, тобто попереднє знайомство та підготовка до більш глибокого вивчення проблеми у майбутньому. Крім того, студенти знайомляться із вимогами до них в період проходження ознайомчої практики, вимогами до звіту з даного виду практики, до підготовки до участі у підсумковій конференції за результатами практики та критеріями оцінювання своєї роботи за період її проходження; мають можливість з’ясувати необхідні для них питання.

Така підготовча діяльність налаштовує студентів на відповідну тональність: причетності до справжньої серйозної роботи, можливості уявити себе на тому чи іншому робочому місці, “приміряти” на себе певний стиль поведінки; уважно спостерігати, аналізувати, брати участь в усіх запропонованих заходах і под.

Під час проведення практики обов’язковим, крім презентації закладу, є наявність діалогу між представниками бази практики та студентами (одна із вимог – продумати та поставити свої запитання, які б сприяли кращому розумінню сутності роботи установи) та обговорення в групі під керівництвом викладача всього побаченого та почутого в закладі згідно із запропонованою на настановчій конференції пам’яткою. Необхідним елементом повсякденної роботи студентів є ведення у вільній формі щоденника (варіанти його заповнення теж пропонуються до проходження практики). Ці записи як допоміжний матеріал використовуються ними в подальшому для підготовки до підсумкової конференції та написання звіту.

Вважаємо за необхідне сказати і про те, що основним рефреном, який проходить через всю практику, є потреба студентам з’ясувати і зіставити, що являє собою соціальна робота як вид діяльності та соціальний працівник як фахівець згідно з нормативно-правовими документами, з одного боку, та з власних спостережень і аналізу у відвіданих установах, з іншого; поступово скласти для себе загальну картину щодо організації соціальної роботи в місті Хмельницькому на основі роботи даних установ та намага-

тися побачити своє місце в загальній системі соціальної роботи, обґрунтовуючи свій вибір.

Як свідчить досвід, на результативність практики безпосередньо впливають і критерії оцінювання. Складаючи їх, намагаємось охопити оцінюванням всі етапи і види роботи майбутніх соціальних працівників під час ознайомчої практики. Студенти знають, що відповідну кількість балів вони можуть одержати за відвідування кожного закладу, за участь в обговоренні на місцях, введення щоденника, участь у конференції, написання звіту. І ще ніякого примусу. Володіючи інформацією щодо критеріїв оцінювання, кожен сам вирішує все, що стосується його власної загальної оцінки, набираючи певну кількість балів.

Висновок. Отже, аналіз та узагальнення власного досвіду роботи щодо проведення ознайомчої практики студентів першого курсу спеціальності “соціальна робота” дозволяє зробити висновки, що специфіка даного виду практики полягає у її особливій значущості в системі професійного становлення майбутніх соціальних працівників. Опитування студентів, знайомство з їх звітами свідчить про те, що більшість з них до ознайомчої практики не мали уявлення про роботу соціальних установ, до 30 % студентів навіть не знали про існування деяких закладів. І від того, що вона собою буде являти і як буде організована, багато в чому залежить подальший професійний шлях майбутніх фахівців, ставлення їх до професії, впевненість у своєму професійному виборі, їх визначення щодо необхідності брати участь у волонтерській діяльності (як правило, після цієї практики частина студентів виявляє бажання бути волонтерами в тому чи іншому закладі). Викладацький досвід неодноразово підтверджував, що у навчанні, якщо ми хочемо досягти результативності, немає дрібниць, адже навчає все: і зміст, і форма, і наше власне ставлення до організації будь-якої справи. Проведення ознайомчої практики не є винятком. Особливість її організації полягає у ретельній підготовчій роботі (чіткість визначення мети та завдань, розробка тематики та допоміжних матеріалів, відбір закладів та робота із їх адміністрацією і под.) та плануванні буквально всіх її етапів; включенні студентів у продуману самостійну роботу ще до початку практики; створенні відповідної атмосфери, яка б налаштовувала майбутніх соціальних працівників на відповідальність, самостійність, дорослість, серйозність, творчість.

Подальше дослідження вищезазначеної проблеми може бути продовжено у напрямках розробки завдань для організації самостійної ро-

боти студентів на різних етапах проведення ознайомчої практики; підвищення ефективності організації навчальної роботи із фахівцями, визначеними для проведення практики із боку соціальних установ.

Список використаної літератури

1. Климов Е. А. Психология профессионального определения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – С. 160–170.
2. Клушина Н. П. Организация практики студентов по социальной работе : учеб. пособие для студентов, обучающихся по направлению и специальности “Социальная работа” / Н. П. Клушина, В. С. Ткаченко. – М. : Гуманитар. изд. центр Владос, 2004. – 127 с.
3. Кокшенева Е. А. К проблеме организации практики для студентов специальности “Социальная работа”. – http://tomb-raider6.narod.ru/lib/mm/materialy_vtorogo_mezhdunarodnogo/k_probleme_organizacii_praktiki_d.html
4. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93/conv>

Рецензент – кандидат педагогічних наук Багрій В. Н.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013.

Сокольская Л. П. Особенности организации ознакомительной практики в работе со студентами специальности “Социальная работа”

В статье представлен анализ опыта работы по проведению ознакомительной практики студентов I курса специальности “Социальная работа”. Акцентируется внимание на ее особенностях и значении в системе профессиональной подготовки будущих социальных работников; предложен один из возможных вариантов программы ознакомительной практики, уделено внимание специфике ее организации.

Ключевые слова: социальная работа, профессия “социальный работник”, ознакомительная практика, программа практики, профессиональное становление будущих социальных работников.

Sokolska L. P. Peculiarities of organization of aware-raising practice while working with students of speciality of “social work”

In the article the analysis of author's own experience of the work to concerning aware-raising practice of first-year students of speciality of “social work” has been carried out. The attention has been drawn towards the peculiarities and value in the system of professional training of future social

workers; one of possible variants of the program of aware-raising practice has been offered and the attention of specification of its organization has been accentuated.

Keywords: *social work, profession of “social worker”, aware-raising practice, program of practice, professional formation of future social workers.*